

Omówienie książki • Book review

„Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów ofiar drugiej wojny światowej”

Jan Bohdan Gliński

tom I-III

Warszawa: Naczelna Izba Lekarska; 1997, 1999, 2003

ISBN: 83-85842-22-5, 83-903219-3-9, 83-879444-89-0

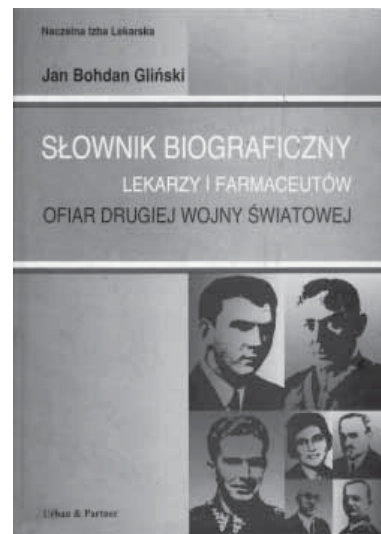
Idąc w dzień Wszystkich Świętych alejkami Starych Powązek spotkałem sunącego rażnym krokiem doktora Jana Glińskiego. Nikt, kto nie zna Go bliżej, nie przypuściłby, że energiczne ruchy, błyskotliwe spojrzenie i ujmujący uśmiech kryją 95 lat pracowitego życia.

Szedł Doktor pokłonić się ceniom swych przodków, ja zaś – spotykając Go tego dnia i w tym miejscu – myślałem, jak wiele cieni to Jemu winnych jest wdzięczność za ocalenie przed ludzką niepamięcią i odejściem w niebyt. Jest bowiem Jan Gliński twórcą dzieła o nieocenionej wręcz roli dla zachowania tożsamości polskiego środowiska medycznego – liczącego trzy okazałe tomy *Słownika biograficznego lekarzy i farmaceutów ofiar drugiej wojny światowej*. Od lat nosiłem się z zamiarem przedstawienia *Słownika* czytelnikom *Nowotworów* i zawsze pojawiały się tematy – zdawało się – bardziej aktualne, pilniejsze. Nadrabiam zatem dawną zaległość, korzystając z chwili zadumy w listopadowe święto.

Z kronikarskiego obowiązku godzi się przytoczyć, że dr Gliński urodził się w 1915 r. w Wiedniu, w polskim małżeństwie lekarzy. Dyplom Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie uzyskał w konspiracji w sierpniu 1941 r., w powstaniu warszawskim kierował punktem sanitarnym Zgrupowania AK „Gurt”, a po wojnie m.in. dyrektorował Sanatorium Przeciwgruźliczemu w Rudce. Jest współzałożycielem Sekcji Historycznej Polskiego Towarzystwa Lekarskiego.

W chwili wybuchu wojny było w Polsce około 13 300 lekarzy; podczas okupacji dyplomy na konspiracyjnych Wydziałach Lekarskich uzyskało około 200. Natomiast po wojnie zarejestrowano ich zaledwie ok. 7 000, a więc straty wojenne wyniosły ok. 6 500 (liczba tych, którzy podczas wojny przedostali się na Zachód i tam pozostali, była znikoma). Ponadto, zginęło ok. 1 800 dentystów (z ok. 3700 zarejestrowanych przed wojną) i ok. 1 650 farmaceutów. Można zatem przyjąć, że wraz ze studentami medycyny straty środowiska medycznego z wykształceniem akademickim wyniosły ok. 10 000 osób.

Benedyktyńska praca dr Glińskiego to wiele, wiele lat zbierania danych od rodzin, kwerendy w bibliotekach

(m.in. Głównej Bibliotece Lekarskiej, Bibliotece Narodowej, bibliotekach uniwersyteckich i akademii medycznych, aktach przedwojennych Izb Lekarskich, materiałach Rodzin Katyńskich, Centralnym Archiwum Wojskowym, Instytucie Sikorskiego w Londynie, Yad Vashem w Jerozolimie i innych) oraz wykorzystanie wszystkich, związanych z tematem, publikacji krajowych i emigracyjnych. Dla jasności przekazu warto przypomnieć, że dzieło powstawało głównie przed 1989 r., ze wszystkimi wynikającymi z tego ograniczeniami. Dr Gliński nie posługiwał się w tamtych latach komputerem, nie korzystał z żadnej pomocy finansowej, co więcej – Komitet Badań Naukowych wprost odmówił mu wsparcia (!).

Dostęp do danych o ofiarach wojny, której istotą – poza działaniami wojskowymi – była zagłada, siłą rzeczy nie mógł być wyczerpujący. Dotyczyło to przede wszystkim ofiar gett oraz łagrów i katowni NKWD. Natomiast Autor wzbogacił *Słownik* – w pełni zasadnie – o biogramy ofiar stalinowskich organów bezpieczeństwa w Polsce we wczesnych latach powojennych, słusznie wywodząc, że ich śmierć była wynikiem ostatecznego rezultatu wojny.

Dr Gliński nie miał pewności, że uda mu się opublikować całość zgromadzonego materiału, zatem po

przygotowaniu ponad 1100 biogramów wydał w 1997 r. pierwszy tom, w układzie tzw. holenderskim (od A do Ż). Kolejne tomy, z wielkimi trudnościami, ukazały się w 1999 r. i 2003 r. Ogółem, na ponad 1 500 stronach przedstawiono ponad 3 400 biogramów, gdziekolwiek było to możliwe ilustrowanych fotograficznymi portretami. Całość dopełniły szczegółowe skorowidze.

Lektura poszczególnych życiorysów to nie tylko pasjonujący materiał źródłowy do historii polskiej medycyny, ale również – polskiej historii w ogóle. To również przypomnienie – jakże krętych niekiedy – „polskich dróg” i losów, sięgających dla tamtych pokoleń chronologicznie wieku XIX, a geograficznie – bezkresnych połaci carskiej Rosji, uczelni Wiednia, Berlina, Petersburga, Dorpatu, Kijowa i Paryża, ale też Wilna i Lwowa, osadzonych „od zawsze” na polskich Kresach. To często ukazanie nieznanymi, mało znanymi lub po prostu zapomnianymi bolesnymi momentami naszych dziejów najnowszych. To również okazja do refleksji nad złożonością i wielorakością polskich proveniencji i wyborów światopoglądowych oraz towarzyszącą im różnorodnością losów i dramatów, wiernie oddającą tragizm polskich lat 1939-45.

Podaję poniżej w telegraficznym skrócie przykładowe losy, wybrane z obszernych, szczegółowych, niekiedy 1-2 stronicowych biogramów, zaopatrzonych w bogate piśmiennictwo. Nie oddają one w najmniejszym stopniu ogromu zebranych przez dr Glińskiego danych, natomiast zarysowują skalę i rozpiętość tematyki.

Tadeusz Bartoszek, legionista, ordynator Szpitala Zakaźnego i Szpitala Przemienienia Pańskiego w Warszawie, kapitan AK, dowódca batalionu „Ruczaj” w powstaniu warszawskim, zginął podczas ataku z Ogrodu Botanicznego przez Aleje Ujazdowskie, kawaler Virtuti Militari.

Prof. Adolf Beck – rektor
Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie

Adolf Beck, jeden z najznakomitszych fizjologów polskich, uczeń Napoleona Cybulskiego, prof. fizjologii, dziekan, rektor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, popełnił samobójstwo podczas transportu do obozu zagłady w Belżcu.

Dr Jakub Chrzanowski – inicjator i organizator budowy Domu Medyków przy ul. Oczki w Warszawie

Jakub Chrzanowski, podczas studiów w Warszawie w latach 1932-33 prezes Koła Medyków, inicjator i organizator budowy Domu Medyków przy ul. Oczki, lekarz Szpitala Przemienienia Pańskiego, we wrześniu 1939 r. znalazł się w niewoli sowieckiej, zginął w Starobielsku w wieku 29 lat.

Franciszek Białokur, ur. pod Zaslawiem na Wołyniu, syn właściciela winnic pod Jaltą na Krymie, gdzie później praktykował, między wojnami komendant polskich szpitali wojskowych, generał, erudyta, historyk wojskowej służby zdrowia (starożytności, ale też powstania styczniowego), zmarł w wyniku tortur gestapo na Szucha, w więźniarce wiozącej go na Pawiak.

August Biskupski, ukończył gimnazjum w Kamieńcu Podolskim i studia w Kijowie, lekarz we Władystoku, Korei, podczas I wojny światowej w szpitalu Korpusu Gwardii carskiej. W trakcie wojny polsko-bolszewickiej szef Obozu Warownego Grodno, potem w Szpitalu Ujazdowskim w Warszawie, pułkownik WP, zginął w Kozelsku.

Wilhelm hr. Dunin-Borkowski, ur. w majątku rodzinnym na Podolu, studiował w Kijowie, ochotnik w wojnie polsko-bolszewickiej, wykładowca Oficerskiej Szkoły Sanitarnej na Ujazdowie, we wrześniu 39 r. szef sanitarny obrony Warszawy, zmarł na tyfus w Stalagu IV B Mühlberg.

Dr Tadeusz Boy-Żeleński – inicjator akcji „Kropla Mleka” dla niemowląt, pisarz, tłumacz, satyryk

Tadeusz Boy-Żeleński, syn krakowskiego kompozytora, w którego domu bywali m.in. Artur Grottger, Jan Matej-

ko, Włodzimierz Tetmajer, Narcyza Żmichowska. Studia lekarskie ukończył w 1900 r. Po powrocie z Paryża, gdzie studiował metody zwalczania śmiertelności niemowląt, zainicjował akcję „Kropla Mleka”. Autor 23 prac lekarskich, ale powszechnie znany pod pseudonimem „Boy” jako literat, tłumacz i satyryk. Po zajęciu wschodniej Polski przez Sowiety pozostał we Lwowie, w obliczu nadchodzącej inwazji niemieckiej nie przyjął propozycji Wandy Wasilewskiej wyjazdu w głąb ZSRR, aresztowany przez gestapo i rozstrzelany w gronie 40 profesorów i docentów lwowskich.

Maurycy Brandwajn, syn właściciela fabryki kapeluszy, studiował na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, lekarz Szpitala Starozakonnych na Czystem w Warszawie, walczył jako ochotnik we wrześniu 1939 r., uciekł z niewoli niemieckiej, później lekarz szpitala w getcie, podczas powstania tamże spalony żywcem w schronie z grupą lekarzy.

Alfred Buchholz, dyplom uzyskał w Wiedniu, praktykował w Krośnie, po 17 września 39 r. we Lwowie, po wkroczeniu Niemców jako Żyd aresztowany i wywieziony do Majdanka, skąd udało mu się uciec. W prosowieckiej partyzantce, zorganizował w lasach punkt opatrunkowy dla skoczków radzieckich, na trzy dni przed wejściem oddziałów radzieckich punkt został zaatakowany przez Gwardię Ludową WRN (związane z AK Oddziały Wojskowego Powstańczego Pogotowia Socjalistów) – wówczas został zastrzelony.

Jerzy Bujalski, podczas studiów w Krakowie współzałożyciel Młodzieży Narodowo-Robotniczej, ochotnik Legionów (doszedł do stopnia kapitana) odznaczony Virtuti Militari za szarżę pod Rokitną, potem jeszcze dwukrotnie Krzyżem Walecznych, minister zdrowia w rządzie Wincentego Witosa, potem m.in. naczelny lekarz Ubezpieczeń Społecznych i prezes Izby Lekarskiej Warszawsko-Białostockiej. Aresztowany przez gestapo, przez Pawiak trafił do Oświęcimia. Pracując ofiarnie w szpitalu dla więźniów zaraził się tyfusem i wraz ze swymi chorymi trafił do komory gazowej.

Władysław Ciekot, ukończył Centrum Wyszkożenia Sanitarnego, wiceprezes warszawskiego Koła Medyków, członek polskiej Akademickiej Młodzieży Ludowej i ZMW „Wici”, lekarz Pułku Strzelców Kresowych w Równym na Wołyniu, współinicjował walkę z gruźlicą na Kresach m.in. w postaci Ruchomych Kolumn Przeciwgruźliczych, więzień Kozielska, zamordowany w Katyniu.

Prof. Władysław Dobrzaniecki – chirurg lwowski, pionier polskiej chirurgii plastycznej

Władysław Dobrzaniecki, chirurg, profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, uczeń Hilarego Schramma, po licznych stażach zagranicznych (m.in. u Leriche’a) inicjował w Polsce operacje tętniaków, chirurgię układu współczulnego i chirurgię plastyczną. Rozstrzelany przez Niemców we Lwowie w grupie profesorów.

Jan Dudziński, już podczas studiów w 1894 r. aresztowany za udział w nabożeństwie ku czci Jana Kilińskiego i zesłany do guberni ufińskiej, po amnestii w Krakowie, m.in. w Klinice Okulistycznej prof. B. Wicherkiewicza, działacz i opiekun ZHP, najwybitniejszy w swym czasie ekspert filatelistyczny w Polsce i posiadacz znakomitego zbioru, również bibliofil – stworzył cenny księgozbiór, współzałożyciel Towarzystwa Miłośników i Zabytków Krakowa, aresztowany za udział w konspiracji, zmarł w Oświęcimiu.

Filip Eisenberg

Filip Eisenberg, wybitny bakteriolog, studiował w Krakowie i w Wiedniu, pracował u prof. Odo Bujwida i u Ilii Miecznikowa w paryskim Instytucie Pasteura, autor ok. 100 prac, m.in. podważył pogląd o swoistości odczynu Widala, badał serodiagnostykę zakażeń laseczką ropy błękitnej, wprowadził do polskiej mikrobiologii pojęcie immunochemii, był bliski odkrycia sulfonamidów. Aresztowany przez Niemców i osadzony w lwowskim getcie, zamordowany w obozie zagłady w Bełżcu.

Prof. Franciszek Giedroyc – historyk medycyny

Franciszek Dowmont Giedroyc, urodzony na Żmudzi jeszcze przed powstaniem styczniowym, potomek starej kniaziowskiej rodziny, dyplom lekarza uzyskał w 1884 r. w Wilnie, ordynator Szpitala św. Łazarza w Warszawie, ale przede wszystkim znakomity historyk medycyny, autor podstawowych prac, m.in. blisko 1000-stronicowych *Źródeł biograficzno-bibliograficznych do dziejów medycyny w Polsce*, gdzie podał informacje o ponad 1200 lekarzach (o 800 jako pierwszy), poczynając od XII wieku. Opublikował też m.in. monografie: *Rada Lekarska Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego* (ponad 750 stron), *Służba zdrowia w dawnym wojsku polskim* (ok. 550 stron) i dwutomowy *Polski Słownik Lekarski*. Zmarł podczas powstania warszawskiego.

Edward Jarociński, w 1914 r. wcielony do armii carskiej, lekarz batalionu, potem pułku, po wybuchu rewolucji październikowej wysłany jako delegat do Petersburga na Zjazd Wojskowych Polaków, wstąpił do Korpusu gen. Dowbór-Muśnickiego, uczestniczył w wielu bitwach z bolszewikami, był inicjatorem połączenia z dywizją gen. Iwaszkiewicza, został potem szefem sanitarnym I Brygady Legionów na froncie galicyjskim, po 1920 r. przeszedł do rezerwy w stopniu pułkownika. Zamordowany w Katyniu.

Mjr dr Wiktor Kaliciński – współpracownik Instytutu Radowego, sekretarz redakcji *Nowotworów*

Wiktor Kaliciński, już w szkole należał do Związku Strzeleckiego i POW, od 1914 r. w I Brygadzie Legionów,

podczas wojny z bolszewikami służył w pociągu sanitarnym, po wojnie w Centrum Wyszkożenia Sanitarnego, kierownik Zakładu Patologii Szpitala Ujazdowskiego, po śmierci Józefa Piłsudskiego dokonał balsamowania jego zwłok, współpracował z Instytutem Radowym w Warszawie, był sekretarzem redakcji czasopisma *Nowotwory. Więzień Kozielska*, zginął w Lesie Katyńskim.

Eugeniusz Przysiecki, w 1918 uciekł przed bolszewikami z Moskwy do Mińska Litewskiego, a potem do Warszawy, specjalizował się w laryngologii i był jednocześnie wybitnym pilotem sportowym, zwycięzcą wielu zawodów, po kampanii wrześniowej przedostał się do Anglii, służył w Dywizjonie 300 Bombowym, podczas lotu bojowego w celu zaminowania bazy *Kriegsmarine* w porcie w St Nazaire zestrzelony, zginął w morzu.

Wiktor Maleszewski, studiował w Charkowie, został lekarzem ziemskim w powiecie marjampolskim na Podolu, potem lekarzem garnizonowym w Suwałkach. Od 1919 r. w Wojsku Polskim, szef sanitariatu Grupy Wojsk Litwy Środkowej, po wojnie organizował kliniki uniwersyteckie w Wilnie, poseł na sejm, dwukrotnie prezydent Wilna (do 18 września 1939 r.), aresztowany przez sowietów, zastrzelony podczas ewakuacji więzienia w Starej Wilejce.

Dr Helena Wolff – lekarka Instytutu Radowego, żołnierz Armii Ludowej

Helena Wolff, pochodziła z zamożnej rodziny pochodzenia niemieckiego, która odmówiła podpisania *Volklisty*. Ukończyła studia medyczne we wrześniu 1939 r., już przed wojną aresztowana na krótko za działalność lewicową, podczas okupacji pracowała m.in. w Instytucie Radowym przy ul. Wawelskiej, członkini PPR, pod pseudonimem „dr Anka” w Centralnym Sanitariacie Gwardii Ludowej, zagrożona aresztowaniem przeszła do partyzantki jako szef sanitarny Obwodu Kielecko-Radomskiego AL, podczas okrążenia oddziału ciężko ranna, więta do niewoli i torturowana na miejscu w leśniczówce, zabita strzałem w głowę.

Wacław Łapiński, asystent Franciszka Jawdyńskiego, naczelnik Szpitala Karola i Marii dla Dzieci, z ramienia Ligi Narodowej był członkiem komitetu ufundowania pomnika Adama Mickiewicza w Warszawie (1897), współorganizował Stronnictwo Demokracji Narodowej, był przyjacielem i lekarzem osobistym Romana Dmow-

skiego, zginął podczas powstania warszawskiego od bomby lotniczej.

Gen. Jan Kollataj Srzednicki – komendant Centrum Wyszkozenia Sanitarnego w Szpitalu Ujazdowskim

Jan Kollataj-Srzednicki, syn powstańca styczniowego – zesłańca, urodzony w głębi Rosji, medycynę studiował w Moskwie, członek Koła Polskiego i PPS, uczestnik rewolucji 1905 r., legionista, szef sanitarny Okręgu Korpusu w Warszawie, od 1930 r. generał, komendant Centrum Wyszkozenia Sanitarnego, senator. Po wybuchu wojny na Węgrzech, zgodnie z rozkazem gen. Władysława Sikorskiego pozostał tam jako przedstawiciel przy węgierskim Ministerstwie Obrony, a w rzeczywistości – opiekun polskich służb wywiadu, kierował też tajnym ośrodkiem przesyłania kurierów do i z kraju. Po rozpoczęciu okupacji hitlerowskiej na Węgrzech zastrzelony przez Niemców w swoim gabinecie.

Wacław Dunin Karwicki, zdał na studia medyczne w Warszawie latem 1939 r., kontynuował je na tajnym wydziale – w Szkole Zaorskiego, od grudnia 1939 r. w Szarych Szeregach, uczestniczył w licznych akcjach legendarnych Grup Szturmowych, w powstaniu warszawskim w batalionie „Parasol”, ciężko ranny, zmarł w wieku 26 lat.

Aleksandra Grzeszczak, studentka medycyny, ps. „Oleńka”, sanitariuszka kompanii „Rudy” batalionu „Zośka” Kedywu KG AK, łączniczka, uczestniczyła w wielu ak-

cjach dywersyjnych, zatrzymana na ulicy z paczką zawierającą materiał wybuchowy i zapalniki, bestialsko przesłuchiwana na Pawiaku, nie wydała nikogo, rozstrzelana w ruinach getta.

Doc. Dyonizy Zuberbier – konsultant Instytutu Radowego w Warszawie

Dyonizy Zuberbier, docent UW, laryngolog, ochotnik w 1920 r., pracował w Szpitalu Ujazdowskim i Szpitalu św. Ducha w Warszawie, konsultant Instytutu Radowego od jego otwarcia w 1932 r. do wybuchu wojny. We wrześniu 1939 r., mimo zwolnienia od obowiązku służby wojskowej z powodu astmy, zgłosił się na ochotnika i z Wojskowym Szpitalem PCK został odkomenderowany na Kresy. Więzień Kozielska, prowadził tam wykłady dla kolegów-lekarzy, zginął w Lesie Katyńskim.

Dzieło Glińskiego to bezcenny materiał biograficzny o losach pojedynczych osób, ale zarazem przejmująca opowieść o losach medyków jako grupy społecznej, współtworzącej elitę umysłową drugiej Rzeczypospolitej, świadomie skazaną przez dwa zbrodnicze systemy na unicestwienie.

Nie zapominajmy o nich w pośpiechu dzisiejszego dnia codziennego, aby tam – po drugiej stronie Styksu – mogli powtórzyć za Horacym – *non omnis moriar!*

Prof. dr hab. med. Edward Towpik

Redakcja Naukowa

Centrum Onkologii – Instytut im. Marii Skłodowskiej-Curie